

Aleksandra Sołtan-Lipska

**KOLEKCJA RODZINY POPIELARSKICH.
WARSZAWSKIE ODZNAKI, ŻETONY I MEDALE
NAGRODOWE Z OKRESU OD POŁOWY XIX WIEKU
DO LAT TRZYDZIESTYCH XX WIEKU**

Wśród zbiorów Muzeum Warszawy ważne miejsce zajmują wyroby sztuki medalierskiej i falerystycznej. Obiekty tego typu, jak medale, plakietki, znaczki i odznaki, nazywane też żetonami, znajdują się we wszystkich zbiorach muzealnych, jednak nie zawsze gromadzone są w sposób planowy. Przeważnie funkcjonują na marginesie zbiorów, ginąc wśród okazałych obiektów, takich jak obrazy, rzeźby, tkaniny, meble czy efektowne zabytki rzemiosła artystycznego. Stąd też wiedza o nich i ich walorach nie jest powszechna. Tymczasem, paradoksalnie, ta drobna wytwórczość powstająca na zamówienie towarzystw i związków o różnym charakterze, a po odzyskaniu niepodległości przez Polskę także dla instytucji państwowych i wojskowych, ma nieporównywalny z wymienionymi kategoriami obiektów muzealnych walor poznawczo-dokumentacyjny. Próżno szukać takiej różnorodności tematycznej wśród innych kolekcji. Te małe przedmioty dokumentują bowiem niemal wszystkie dziedziny życia: wydarzenia polityczne, gospodarcze, społeczne, kulturalne, ważne dla całego miasta i jego mieszkańców oraz dla poszczególnych grup społecznych, zawodowych, osób prywatnych. Stanowią znakomite źródło wiedzy na temat działalności licznych w Warszawie w drugiej połowie XIX wieku i w pierwszej połowie wieku XX zakładów grawerskich, grawersko-medalierskich i rytowniczych. Z powodu braku zachowanych źródeł archiwalnych,

są one w większości przypadków głównym świadectwem ich działalności. Ze względu na poziom artystyczny i zróżnicowanie form stanowią dowód wysokiego kunsztu dawnych mistrzów grawerstwa.

Muzeum Warszawy posiada około dwóch tysięcy takich obiektów, wśród których występują duże zespoły wyrobów związanych z określonymi tematami. Najliczniejszą grupą, stanowiącą niemal połowę zbioru, są pamiątki z okresu I wojny światowej. Jej trzon stanowi pozyskana w 1983 roku na mocy zapisu testamentowego kolekcja dziennikarza i tłumacza Krzysztofa Klingera¹. Liczebność obiektów z lat I wojny światowej wynika z faktu, że wytwórczość tego typu przybrała na sile szczególnie w latach poprzedzających odzyskanie przez Polskę niepodległości. Wydawane w latach 1914–1918 odznaki, żetony i medale były natychmiastową reakcją zakładów rzemieślniczych na rozgrywające się w mieście wydarzenia. Wyroby te odnotowywały także nastroje mieszkańców Warszawy. Warto dodać, że już w czasie działań wojennych rozpoczęło się zbieranie owych drobnych pamiątek historycznych i na ten okres przypadają pierwsze próby skatalogowania powstających zbiorów². W Muzeum Warszawy duży zespół stanowią odznaki dokumentujące działalność zasłużonej dla miasta w wielu dziedzinach rodziny Kronenbergów³. Małe, lecz interesujące zespoły tworzą: odznaki kolejowe po inżynierze Kazimierzu Popławskim, upamiętniające budowę kolei w Królestwie Polskim i na terenie Cesarstwa Rosyjskiego⁴, odznaki urzędników gminnych powołanych w Królestwie Polskim po przeprowadzeniu reformy rolnej w 1864 roku oraz odznaki upamiętniające wydarzenia z okresu międzywojennego, takie jak ogłoszenie Pożyczki Narodowej (1933), ofiary na Flotę Narodową (ok. 1930) czy Ligę Obrony Przeciwpowietrznej i Przeciwigazowej (1933).

W 2018 roku, dzięki dofinansowaniu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz miasta stołecznego Warszawy, muzealny zbiór wyrobów medalierskich i falerystycznych wzbogacił się o unikatową kolekcję 56 odznak, żetonów i medali nagrodowych powstałych w znanych warszawskich zakładach grawersko-medalierskich w okresie od połowy XIX wieku do lat trzydziestych XX wieku. Wyjątkowość kolekcji wynika zarówno ze sposobu jej powstania, jak i wartości wchodzących w jej skład obiektów.

Zbiór tworzony był na przestrzeni pięćdziesięciu lat przez trzy pokolenia kolekcjonerów, którzy w sposób planowy włączali do niego obiekty unikatowe, rzadko pojawiające się na rynku antykwarycznym, wyróżniające się wysokim poziomem artystycznym. Sposób jego powstania jest wyjątkowy,

1 M. Dubrowska, *Pamiątki I wojny światowej w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy. Zbiór Krzysztofa Klingera*, Warszawa 1994.

2 M. Opałek, *Pamiątkowe odznaki i medale polskie z r. 1914/15*, Kraków 1915, z. 1; tegoż, *Pamiątki polskie 1914–1915*, z. 2. *Odznaki, medale, plakiety, pierścionki*, Kraków 1915; tegoż, *Pamiątki polskie 1914–1917*, z. 3. *Odznaki, medale plakiety*, Kraków 1917.

3 M. Dubrowska, *Odznaki, medale, żetony*, w: *Kronenbergowie. Pamiątki rodzinne*, Warszawa 1998, s. 119–159.

4 A. Sołtan-Lipska, *Zespół odznak kolejowych – pamiątki po Kazimierzu Popławskim w zbiorach Muzeum Historycznego*, „Almanach Muzealny”, 2010, t. 6, s. 143–156.

ponieważ zwykle kolekcje są dziełem jednego człowieka. Znacznie częściej dziedziczy się kolekcje niż pasję do ich tworzenia. Spadkobiercy zazwyczaj traktują zgromadzone obiekty jako zabezpieczenie finansowe i w zależności od potrzeb sprzedają część zbioru lub pojedyncze obiekty. Rzadko oferują ich kupno muzeom. Częściej decydują się na sprzedaż za pośrednictwem domów aukcyjnych, gdyż w ten sposób mają szansę uzyskać najkorzystniejszą cenę.

Bez wątplenia obiekty tworzące zakupioną przez Muzeum kolekcję wystawione na aukcji osiągnęłyby ceny przewyższające ich rzeczywistą wartość. Ale taka sprzedaż znaczyłaby rozproszenie zbioru. Właścicielom i współtwórcom kolekcji zależało na zachowaniu jej w całości, aby nie zaprzepaścić efektów wieloletniej rodzinnej pasji kolekcjonerskiej. Ofertę kupna złożyli zatem Muzeum Warszawy, dla którego była to wyjątkowa okazja nabycia tak znaczącego pod względem wartości i liczebności zbioru. Okazja pozyskania tej klasy obiektów falerystycznych nadarza się rzadko, z reguły Muzeum nabywa je pojedynczo⁵.

Historia kolekcji sięga lat sześćdziesiątych XX wieku. Zapoczątkował ją Aleksander Wiktor Siara (1909–2003), radomianin, pracownik elektrowni w Rożkach koło Radomia. Patriotyczne wychowanie, jakie odebrał w rodzinnym domu, rozbudziło w nim zainteresowanie historią, a wspomnienia i doświadczenia obydwu wojen (mimo że był wówczas dzieckiem, dobrze pamiętał zajęcie Radomia przez Austriaków w lipcu 1915) ukierunkowały go na zagadnienia związane z wojskiem. Żywił szacunek i sentyment do munduru, dlatego zaczął zbierać polskie odznaki mundurowe. Ich kolekcjonowanie cieszyło się zawsze dużą popularnością⁶, co wpływało nie tylko na obecność tych obiektów w handlu antykwarycznym, ale także stwarzało możliwości kontaktów i wymiany wiedzy. Pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku kolekcja liczyła około 150 odznak, medali i żetonów z okresu od końca XIX wieku do lat międzywojennych. Wśród obiektów o charakterze patriotyczno-wojskowym znajdowała się także grupa odznak, znaczków i medali o tematyce warszawskiej z końca XIX i pierwszej ćwierci wieku XX, wśród nich medale i odznaki sportowe.

Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku Aleksander Siara, dzieląc majątek między trójkę swoich dzieci, zdecydował się przekazać kolekcję córce Elżbiecie Popielarskiej (ur. 1949). W przeciwieństwie do ojca, Elżbieta Popielarska nie miała zainteresowań historycznych ani doświadczeń kolekcjonerskich. Pracowała jako urzędniczka w działach kadr i administracji radomskich instytucji i firm. Jednak stopniowo uległa urokowi owych drobnych przedmiotów i postanowiła rozbudowywać kolekcję. W tym

5 W ciągu ostatnich pięciu lat Muzeum Warszawy nabyło trzy wysokiej klasy odznaki: złożoną i srebrną Warszawskiego Towarzystwa Ubezpieczeń od Ognia po Jakubie Gieysztorze wykonane z okazji 25-lecia istnienia instytucji (1870–1895) w zakładzie J. Siwonina (MHW 28864 i MHW 28865) oraz srebrną odznakę dla S.I. Szopskiego upamiętniającą budowę mostu Poniatowskiego w Warszawie 1906–1913, wybitą w zakładzie O. Reisinga (MHW 28850).

6 W ostatnich latach stało się jeszcze popularniejsze, czego dowodem jest zwiększająca się liczba falsyfiatów, zob.: <https://www.rp.pl/arttykul/776556-Ceny-starych-odznak-i-medali.html> [dostęp: 3 X 2018].

przedsięwzięciu wspierał ją syn, Jacek Popielarski (ur. 1976), który pasją kolekcjonerską zaraził się od obydwu dziadków. Pod wpływem dziadka ze strony ojca Jana Popielarskiego (1898–1988), zapalonego numizmatyka, zaczął jeszcze w dzieciństwie zbierać monety. Będąc uczniem szkoły podstawowej, razem z dwoma kolegami założył Koło Młodych Numizmatyków działające przy Gabinetie Numizmatycznym Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu. Dzięki dziadkom poznał radomskie środowisko kolekcjonerskie, co miało wpływ na możliwości pozyskiwania obiektów. W pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku Elżbieta Popielarska dokonywała sporadycznych zakupów, które ostatecznie nie znalazły się w kolekcji. Po wyjeździe syna na studia ekonomiczne do Warszawy w 1996 roku pojawiły się nowe możliwości nabywania obiektów. Oprócz giełdy staroci na Kole, na którą przyjeżdżał, mieszkając jeszcze w Radomiu, Jacek Popielarski odwiedzał systematycznie warszawskie antykwariaty i nawiązywał znajomości z warszawskimi kolekcjonerami. To właśnie w tym okresie wspólnie z matką podjęli decyzję, aby wobec mnogości materiału nadać niespójnej pod względem tematycznym odziedziczonej kolekcji konkretny profil. Zdecydowali się zbierać obiekty związane z Warszawą, unikatowe pod względem występowania i poziomu artystycznego, powstałe w okresie od połowy XIX wieku do wybuchu II wojny światowej. Wydzielili zatem z odziedziczonej kolekcji te, które odpowiadały przyjętym kryteriom, pozostałe zaś sprzedawali bądź wymieniali na inne.

Duży wpływ na kierunek rozwoju kolekcji, a także postrzeganie estetyczne odznak, wywarła wówczas na Popielarskim znajomość z nieżyjącym już warszawskim kolekcjonerem falerystą Bogdanem Adamczykiem (zm. 2010?). W bogatej kolekcji miał on spory zbiór rzadkich odznak z lat 1915–1916, m.in. warszawskiej Straży Obywatelskiej, Polskiego Komitetu Pomocy Sanitarnej, Komitetu Obywatelskiego m.st. Warszawy. Popielarski, który wówczas posiadał tylko jedną odznakę Straży Obywatelskiej, postanowił uwzględnić w tworzonej kolekcji także te związane z odradzającą się stołecznością miasta i wydarzeniami I wojny światowej. Część odznak kupił za radą Adamczyka, część po jego śmierci odkupił od syna kolekcjonera.

Jacek Popielarski kupował także od innych kolekcjonerów i antykwariuszy, na przykład Mirona Iskierki⁷, czy też na aukcjach Warszawskiego Centrum Numizmatycznego. Zdarzało się, że – dążąc do stworzenia wysokiej klasy kolekcji składającej się ze starannie wyselekcjonowanych odznak – nabywał obiekty, jakie już posiadał, ale w lepszym stanie zachowania. Dublety potem wymieniał.

W 2011 roku Jacek Popielarski uznał kolekcję za zamkniętą i skoncentrował się na innych zainteresowaniach kolekcjonerskich. Późniejszych spora-

7 Iskierka zmarł na początku XXI w. Zbierał i skupował wszelkiego rodzaju obiekty kolekcjonerskie. Miał najprawdopodobniej największy w Polsce zbiór odznak kolarskich. Popielarski, który kupił od jego spadkobierców 42 kg plaket i kilkanaście kilogramów przedwojennych, głównie polskich, odznak, szacuje, że w swoim mieszkaniu w Rembertowie i w przyczepie na podwórku Iskierka mógł mieć nawet 2 mln obiektów, które uległy rozproszению.

dycznych zakupów odznak dokonywał już zawodowo, jako właściciel założonego w tym samym roku antykwariatu⁸.

Chronologia tworzenia kolekcji wygląda następująco: z 56 obiektów wchodzących w jej skład czternaście zostało zebranych w latach sześćdziesiątych – osiemdziesiątych XX wieku, dwa pochodzą z końca lat dziewięćdziesiątych XX wieku, jeden z początku XXI wieku, dwa z 2003 roku, sześć z 2005 roku, jeden z 2007 roku, cztery z 2008 roku, pięć z 2009 roku, jedenaście z 2010 i dziesięć z 2011 roku. Pod względem proveniencji 14 najstarszych pochodzi z kolekcji Aleksandra Siary, dziesięć ze zbioru Bogdana Adamczyka, dwa z kolekcji Mirona Iskierki, jeden ze spuścizny po Wielimirze Bielińskim⁹; reszta została kupiona w antykwariatach i na aukcjach WCN.

Walorem omawianej kolekcji jest jej różnorodność tematyczna. Tworząc ją niewielkie przedmioty są swoistą kroniką Warszawy drugiej połowy XIX i pierwszej ćwierci XX wieku. Odnotowują one wydarzenia z wielu dziedzin życia miasta, istotne dla całej stolicy, jak i związane z funkcjonowaniem konkretnych stowarzyszeń branżowych, a także działalnością i życiem prywatnym jej mieszkańców.

Najstarszy obiekt w kolekcji pochodzi z 1849 roku, najmłodszy z 1938. Najliczniejszą grupę stanowią obiekty z okresu I wojny światowej, jest ich dwadzieścia. Z drugiej połowy XIX wieku pochodzi osiem obiektów, z lat 1900–1913 – czternaście, z okresu międzywojennego sześć. W sumie daje to 48 datowanych obiektów. Pozostałych osiem jest niedatowanych, z czego pięć pochodzi z pierwszej ćwierci XX wieku, a trzy z drugiej.

Pośród 56 odznak, żetonów i medali sygnowanych jest tylko szesnaście, ale na podstawie katalogu Stanisława Kosieradzkiego¹⁰, jednego ze znacznějších zbieraczy tego typu pamiątek, udało się ustalić lub można domniemywać autorstwo odpowiednio dziewiętnastu i ośmiu obiektów. Autorzy trzydziestu pozycji pozostają nieznanymi. Wśród sygnowanych i zidentyfikowanych są znani warszawscy grawerzy: Jan Bitschan (2 obiekty), Paweł Bitschan (1), Józef Chyliński (3), Ksawery Dutkiewicz (1), Ludwik Gerlach i Jan Meissner (1), Feliks Kasprzykiewicz (1), Jan Knedler (5), Stanisław Kulesza (5), Stanisław Lipczyński (11), Bronisław Miecznikowski (1), Otto Reising (2), Stanisław Reising (4), Franciszek Witkowski (3), Stanisław Witkowski (3).

W najliczniejszej grupie obiektów powstałych w okresie I wojny światowej szczególnie rzadkie są odznaki związane ze Strażą Obywatelską, ochot-

8 J. Popielarski prowadzi antykwariat internetowy www.kolekcje-jp.pl, zajmujący się obrotem przedmiotami kolekcjonerskimi, jak monety, banknoty, medale, odznaki i odznaczenia, tokeny pieczętne, papiery wartościowe, dokumenty, pocztówki, dawne książki i in. Sprzedaje także za pośrednictwem Allegro.

9 Wielimir Biliński (zm. 1973), kolekcjoner i antykwariusz, który m.in. pomagał premierowi Piotrowi Jaroszewiczowi budować zbiór monet i banknotów. Odznakę z jego spuścizny sprzedawała żona.

10 S. Kosieradzki, *Żetony, plakietki, medale i odznaki związków i towarzystw polskich z 2 ilustracjami*, Warszawa [1919], rękopis w Gabinetie Monet i Medali Muzeum Narodowego w Warszawie. Wobec bardzo skromnej literatury dotyczącej grawerstwa warszawskiego, katalog uzupełniony spisem *Grawerzy polscy, artyści oraz nazwiska właścicieli fabryk i pracowni, w których zrobiono medale i żetony niniejszym katalogiem objęte jest najważniejszym źródłem informacji dla badacza tej tematyki*. Ostatnio ukazała się cenna pozycja: R. Bobrow, *Warszawscy złotnicy, jubilerzy, grawerzy i kupcy wyrobów kruszcowych w XIX wieku*, Warszawa 2018.

1. Odznaka Straży Obywatelskiej Okręgu X Nowo Świeckiego (Tamka 37), Stanisław Lipczyński, Warszawa 1915; srebro, emalia, złocenie, 36 × 27 mm; MHW 30638 / Badge of the Civil Guard, Circuit X, Nowy Świat (37 Tamka), Stanisław Lipczyński, Warsaw 1915; silver, enamel, gilding, 36 × 27 mm; MHW 30638

Odznaka ażurowa jednostronna, z gwintem i nakrętką, w kształcie Syreny bez tarczy, z rozpuszczonymi włosami, pośrodku której znajduje się wstęga w barwach biało-czerwonych; zwieńczona u dołu liśćmi dębowymi i laurowymi. Na wstędze napis: S.X.O. Na odwrociu wygrawerowana data: 1915. Sygnowana na nakrętce: S. LIPCZYŃSKI / GRAVEUR / VARSOVIE / 149 MARSZAŁKOWSKA.

niczą siłą porządkową powołaną przez Komitet Obywatelski miasta Warszawy w celu utrzymania bezpieczeństwa w mieście, zabezpieczenia gmachów i mienia publicznego. Krótki okres jej działalności, od 4/5 sierpnia 1915 do 31 stycznia 1916 roku, został odnotowany w licznych odznakach funkcyjnych i pamiątkowych. Powstawały one na zamówienie władz samorządowych m.in. w zakładzie Stanisława Lipczyńskiego (Marszałkowska 149) i Stanisława Kuleszy (Świętokrzyska 7, Marszałkowska 77), którego firma od 1916 roku miała wyłączne prawo wyrobu i sprzedaży znaczków pamiątkowych dla byłych członków Straży Obywatelskiej. W kolekcji Popielarskich jest ich trzynaście. To odznaki okręgów, komisarzy, naczelników, rezerwy i działającej w jej ramach sekcji Straży Obyczajowej.

Z omawianego okresu pochodzą również odznaki Polskiego Komitetu Pomocy Sanitarnej, organizacji społecznej działającej od 29 sierpnia 1914 do początków 1918 roku, której zadaniem było niesienie pomocy rannym żołnierzom, a z czasem także ludności cywilnej. Działalność komitetu obejmowała prowadzenie punktów opieki sanitarnej i szpitali, rozdział materiałów opatrunkowych, ubrań, żywności i środków czystości. Finansowana była z dotacji Rosyjskiego Czerwonego Krzyża oraz ze środków własnych, pozyskiwanych z prowadzenia loterii oraz zbiórek pieniężnych i darów materialnych. Odznaki pamiątkowe komitetu powstawały na zamówienia osób prywatnych, stowarzyszeń, korporacji zawodowych lub społecznych, kół sportowych i rzemieślniczych, zorganizowanych w grupy dla ratowania chorych i rannych.

2. Odznaka pamiątkowa Polskiego Komitetu Pomocy Sanitarnej dla Floriana Sadkowskiego, [Stanisław Lipczyński], Warszawa 1915; złoto, emalia, 29 × 19 mm, niesygnowana; MHW 30599 / Memorial badge of the Polish Paramedical Aid Committee awarded to Florian Sadkowski, [Stanisław Lipczyński], Warsaw 1915; gold, enamel, 29 × 19 mm, unsigned; MHW 30599

Odznaka w kształcie prostokąta, jednostronna, z uszkiem i kółkiem, pokryta czerwoną emalią. Na górną część nałożona złoczona Syrena, w dolnej emaliowany na biało kwadrat, w nim równoramienny krzyż. Na odwrociu wygrawerowana dedykacja: NR. 510 / FLORYAN / SADKOWSKI / NACZELNIKOWI / OŚMNASTKA / 1914.V.1915¹¹.

Warto w tym miejscu wspomnieć, że w zbiorach Muzeum znajdują się inne obiekty związane z osobą Floriana Sadkowskiego. Mianowicie opaska z odznaką komisarza Okręgu XVIII (Pelcowizna) oraz dyplom Komitetu Obywatelskiego miasta Warszawy poświadczający jego służbę w szeregach Straży Obywatelskiej od 4 sierpnia do 12 października 1915 roku¹².

Niespotykaną pamiątką jest okrągła odznaka członków Wydziału II Komitetu Obywatelskiego miasta stołecznego Warszawy. Wydział Pomocy dla Ludności – jak go nazywano – zajmował się organizacją pomocy w zakresie zapomóg, mieszkań, pośrednictwa pracy, zaopatrzenia w żywność i odzież. Fundusze na te cele pochodziły z kwest, widowisk czy dobroczynnych festynów organizowanych przez podległą wydziałowi Sekcję Zbierania Ofiar. Wykonana w zakładzie Stanisława Reisinga (Miodowa 4) odznaka upamiętnia uczestnictwo w dobroczynnym festynie, który odbył się 23 lipca 1916 roku na Agrykoli. Patronat nad nim objął prezydent Warszawy, ks. Zdzisław Lubomirski. Podczas imprezy odbyły się pokazy ćwiczeń straży ogniowej, walki zapaśników, pojedynki szermiercze i loteria fantowa. Trwającą kilka godzin zabawę uprzyjemniały orkiestry: rzemieślnicza, straży ogniowej i milicji miejskiej. Uczestnicy imprezy mogli odpocząć i pokrzepić się w Kawiarni Wioślarskiej.

11 U Kosieradzkiego notowane są dwie podobne w kształcie odznaki, poz. 1100 i 1102.

12 Opaska o numerze inwentarzowym MHW 30143, dyplom MHW A/I/4239 zostały kupione od Jacka Popielarskiego.

3. Odznaka Wydziału Pomocy dla Ludności st.m. Warszawy, [Stanisław Reising], Warszawa 1916; srebro, metal, złocenie, śr. 22 mm, niesygnowana; MHW 30602 / Badge of the Citizen Assistance Department of the City of Warsaw, [Stanisław Reising], Warsaw 1916; silver, metal, gilding, diameter 22 mm, unsigned; MHW 30602

Odznaka jednostronna, okrągła, wypukła, z gwintem i nakrętką. Na środek pokryty białą emalią nałożona Syrena, wokół na amarantowym tle napis: WYDZ. POM. DLA LUDN. ST. M. W. Na odwrociu grawerunek: UCZESTN.[IKOWI] FESTIWALU W AGRYK.[OLI] 23 VII [1]916¹³.

4. Odznaka nagrodowa Warszawskiego Towarzystwa Cyklistów, [Edward Lewandowski]; Warszawa 1911; srebro, emalia, złocenie 33 × 25 mm, niesygnowana; MHW 30617 / Warsaw Cycling Society badge of distinction [Edward Lewandowski], Warsaw 1911; silver, enamel, gilding, 33 × 25 mm, unsigned; MHW 30617

Odznaka jednostronna, z uszkiem, ażurowa w kształcie koła rowerowego, na środku koła na szprychach nałożony monogram z trzech liter: WTC [Warszawskie Towarzystwo Cyklistów]. W otoku, na białej emalii, napis: ŁOMIANKI - MŁOCINY - BIELANY - ŻERAŃ - JABŁONNA - NOWY DWÓR. Nad kołem, na wstędze emaliowanej na czerwono, data: 1 / 1911 / X. Na odwrociu, u dołu, częściowo zatarty grawerunek imienny: ... ZEMSKI¹⁴.

Drugą liczną grupę w kolekcji tworzą odznaki, żetony i medale nagrodowe warszawskich stowarzyszeń sportowych. Spośród osiemnastu obiektów dziesięć jest związanych z działalnością założonego w 1886 roku Warszawskiego Towarzystwa Cyklistów, najstarszej organizacji kolarskiej na ziemiach polskich. Są to odznaki upamiętniające jubileusze, wycieczki i rajdy oraz medale nagrodowe dla konkretnych osób za wygrane zawody, konkursy czy pobite rekordy.

Odznaka została wręczona jako nagroda za zwycięstwo w tak zwanym rekordzie międzyklubowym. Takie zawody na różnej długości trasach, z udziałem krajowych i zagranicznych klubów kolarskich organizowało WTC od 1893 roku (il. 4).

Do rzadko spotykanych należy medal na łańcuszku wręczony jako pierwsza nagroda w wyścigu pocieszenia zorganizowanym podczas zawodów w 1908 roku.

13 Kosieradzki, poz. 1181.

14 Kosieradzki, poz. 145.

5. Medal nagrodowy Warszawskiego Towarzystwa Cyklistów, Jan Knedler, Warszawa 1908; srebro, emalia, 32 × 26 mm; MHW 30625 / Warsaw Cycling Society medal, Jan Knedler, Warsaw 1908; silver, enamel, 32 × 26 mm; MHW 30625

Medal jednostronny, z łańcuszkiem, o nieregularnym kształcie. Na płaszczyźnie pokrytej czerwoną emalią rowerzysta. Po jego bokach dwie tarcze: na lewej napis: NAGRODA, na prawej monogram WTC. U dołu pod rowerem trzecia tarcza pusta (u Kosieradzkiego na tarczy nałożona Syrena), a po jej bokach liście laurowe i dębowe. Na odwrociu grawerunek: T. BRUECHLOWI / ZA WYŚCIG / POCIESZENIA / 16 VIII 1908 i sygnatura J. KNEDLER¹⁵.

W grupie odznak sportowych pięć dokumentuje działalność Warszawskiego Towarzystwa Wioślarskiego, najstarszej warszawskiej organizacji sportowej założonej w 1878 roku, która oprócz propagowania wioślarstwa, zajmowała się także popularyzacją innych dyscyplin sportowych. Wśród owych pięciu odznak znajdują się m.in.: odznaka nagrodowa za zajęcie dziewiątego miejsca w organizowanym przez WTW w 1912 roku Ogólnopolskim Konkursie Gimnastycznym oraz żeton pamiątkowy ze ślizgawki w Łazienkach z końca XIX wieku, wykonany w zakładzie Franciszka Witkowskiego (Krakowskie Przedmieście 53, 57, 41)¹⁶.

Z pozostałych obiektów warto zwrócić uwagę na niewielką odznakę Warszawskiego Klubu Wioślarek. Założony w 1912 roku, był pierwszym w Warszawie kobiecym klubem sportowym. Jego przystań mieściła się u wylotu ul. Bednarskiej, w sąsiedztwie przystani WTW. Wioślarki posiadały także lokal przy Krakowskim Przedmieściu 32 mieszczący kawiarnię i salę odczytową. W pierwszych latach działalności do WKW należało 175 zawodniczek, które uprawiały także inne dyscypliny sportowe: pływanie, szermierkę, tenis, narciarstwo, lekkoatletykę, gimnastykę, a ponadto prowadziły działalność turystyczną i oświatową.

15 Kosieradzki, poz. 125.

16 Odznaka jednostronna o nieregularnym kształcie, z uszkiem i kółkiem; autor nieznan, brąz, emalia, farba, wym. 46 × 21 mm. Pośrodku, na tle promieni, atletycznie zbudowana męska postać. U góry, na pokrytej szafirową emalią wstędze, napis: „KONKURS W-T-W OGÓL. SPOR.”, a pod nią na pomalowanym złotą farbą kole data 1912. Po bokach odznaki flagi WTW, gałązki laurowo-dębowe, w ich złączeniu godło WTW. Na odwrociu zatarty grawerunek imienny; MHW 30628. Żeton pamiątkowy ze ślizgawki w Łazienkach, dwustronny, wybity w cynie, śr. 37 mm. Na awersie tarcza z Syreną, dokoła napis w języku rosyjskim: ВАРШАВСКИИ РЕЧНОЙ ЯХТЪ КЛУБЪ. Na rewersie otoczonym gałązkami laurowo-dębowymi napis: ПАМІАТКА / ZE / ŚLIZGAWKI / W / ŁAZIENKACH; sygnowany na awersie przy tarczy po prawej stronie: „FW”; MHW 30610.

6. Odznaka Warszawskiego Klubu Wioślarek, Jan Knedler, Warszawa, ok. 1912; brąz srebrzony, emalia, 21 × 18 mm; MHW 30634 / Warsaw Women's Rowing Club badge, Jan Knedler, Warsaw, ca. 1912; silver-plated bronze, enamel, 21 × 18 mm; MHW 30634

Odznaka z gwintem i nakrętką, w kształcie tarczy, pokryta szafirową emalią. Na nią nałożona srebrzona Syrena siedząca na łodzi typu hamburka, za Syreną dwa skrzyżowane wiosła. Sygnowana na nakrętce: FABR.[YKA] GRAW.[ERSKO] EMAL.[IERSKA] / J. KNEDLER / WARSZAWA / NOWY ŚWIAT 45.

Kolejnych osiem obiektów z kolekcji dokumentuje życie gospodarcze Warszawy, działalność organizacji cechowych i branżowych oraz związanych z nimi osób.

W tej grupie zwraca uwagę para obiektów dokumentujących działalność założonego w 1885 roku Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Pracowników Handlowych i Przemysłowych. Towarzystwo, zrzeszające Polaków i Żydów, zostało założone w celu zawodowego i finansowego wspierania swoich członków oraz ich rodzin poprzez pomoc w poszukiwaniu pracy, organizację kursów doszkalających, udzielanie zapomóg. Organizowało akcje dobroczynne, prowadziło działalność kulturalną. Z okazji jubileuszu dwudziestolecia Towarzystwo zamówiło w zakładzie Bronisława Miecznikowskiego (Krakowskie Przedmieście 57) imienne odznaki dla zasłużonych członków. Stanowią one unikat na rynku antykwarycznym¹⁷.

17 Sztance do odznaki robił Stanisław Witkowski, por. Kosieradzki poz. 1555 i 1556. Odznaka jest przykładem rosnących w ostatnich latach cen obiektów falerystycznych. W 2008 r. WCN wystawił ją od kwoty 400 zł (aukcja nr 39, 29 listopada). W 2017 r. taka sama odznaka dla W. Kierskiego pojawiła się na aukcji organizowanej przez Gabinet Numizmatyczny Damiana Marciniaka (Al. Jerozolimskie 65/79, aukcja nr 2, 2 września). Cena wywoławcza ustalona została na 1500 zł.

7. Odznaka pamiątkowa jubileuszu dwudziestolecia Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Pracowników Handlowych i Przemysłowych Miasta Warszawy, Bronisław Miecznikowski, Warszawa, 1905; srebro, emalia, złocenie 32 × 24 mm; MHW 30604 / Badge commemorating the 20th anniversary of the founding of the Commercial and Industrial Workers' Mutual Aid Society, Bronisław Miecznikowski, Warsaw, 1905; silver, enamel, gilding, 32 × 24 mm; MHW 30604

Odznaka dwustronna, z uszkiem, o nieregularnym kształcie.

Awers: Koło zębate o ośmiu szprychach wypełnionych błękitną emalią, pomiędzy którymi wpisano daty 1885 – data założenia – i 1905 – rok jubileuszu. Na obręczy koła na niebieskiej emalii napis: TOW. WZ. POM. PRAC. HANDL. I PRZEM. M. WARSZ. U dołu pod kołem ramiona kotwicy, u góry po bokach skrzyżowane laski Merkurego.

Rewers: Wpisana w tarczy postać Merkurego z laską w prawej ręce, z lewą ręką wzniesioną do góry, opartego prawą nogą o paczkę z towarem. W tle wschodzące słońce i płynący po morzu okręt. Nad tarczą na wstędze napis: M. KARPUS. Wstęga, jak i ozdabiający tarczę motyw roślinny, ze śladami złocenia. Na uszku sygnatura: MB.

Wiosną 1912 roku towarzystwo, liczące wówczas około trzech tysięcy członków, przystąpiło do budowy własnej siedziby przy ul. Siennej 16. Budowę czterokondygnacyjnego gmachu, zaprojektowanego przez Teofila Wiśniewskiego, przeprowadził Apoloniusz Nieniewski. Wydarzenie to zostało upamiętnione wybicciem w zakładzie Pawła Bitschana (Długa 51) żetonu, który znajduje się w nabytej kolekcji¹⁸.

18 *Dom Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Pracowników Handlowych i Przemysłowych*, „Przegląd Techniczny”, 1914, t. 52, nr 50-52 z 30 grudnia, s. 513-514, tabl. 1.

8. Żeton upamiętniający poświęcenie kamienia węgielnego pod budowę gmachu Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Pracowników Handlowych i Przemysłowych [Paweł Bitschan], Warszawa 1912; srebro, 26 × 24 mm, niesygnowany; MHW 30629 / Token commemorating the dedication of the cornerstone of the Commercial and Industrial Workers' Mutual Aid Society, [Paweł Bitschan], Warsaw 1912; silver, 26 × 24 mm, unsigned; MHW 30629

Żeton jednostronny, w kształcie trójkąta z uszkiem. Pod uszkiem czapka Merkurego, niżej narzędzia murarskie – kielnia i młotek, u dołu data poświęcenia kamienia węgielnego: 23. VI. 1912¹⁹.

9. Odznaka czeladnika Zgromadzenia Kotlarzy Miedzi, Józef Chyliński, Warszawa, pierwsza ćwierć XX w.; miedź złocona, emalia, śr. 25 mm; MHW 30606 / Journeyman's badge of the Coppersmiths' Union, Józef Chyliński, Warsaw, first quarter of the 20th century; copper, gilding, enamel, diameter 25 mm; MHW 30606

Odznaka jednostronna, z gwintem i nakrętką, w kształcie ośmioramiennej gwiazdy, na której środek nałożono emaliowane na biało koło z napisem otokowym: ZGROMADZENIE KOTLARZY MIEDZI. Pośrodku koła, na pokrytą amarantową emalią tarczy, nałożona złocona Syrena. Sygnowana na odwrociu: J.CHYLIŃSKI²⁰.

Z pamiątek cechowych trzeba wymienić odznakę czeladnika Zgromadzenia Kotlarzy Miedzi, wykonaną w zakładzie Józefa Chylińskiego w pierwszej ćwierci XX wieku (Elektoralna 30, Ogrodowa 25). Warszawski Cech Kotlarzy Miedzi, rzemieślników wyrabiających kute lub tłoczone naczynia z miedzi i mosiądzu, jak samowary, kotły, kadzie, syfony, brytfanny, garnki, czajniki czy formy do pieczenia, powstał w 1655 roku. U progu odzyskania niepodległości liczył 171 członków, w tym 100 czeladników. Cech przestał istnieć po II wojnie światowej, kiedy zanikające kotlarstwo zostało włączone do Cechu Rzemiosł Metalowych (il. 9).

Mniejsze grupy tematyczne tworzą obiekty dokumentujące wydarzenia dotyczące całego miasta, takie jak wystawy, oficjalne wizyty, przedsięwzięcia budowlane (4) oraz obiekty o tematyce szkolnej i oświatowej (3).

Do pierwszej grupy należy najstarszy w kolekcji medalik upamiętniający poświęcenie kościoła pw. św. Karola Boromeusza przy ul. Chłodnej 21, który wybudowano w latach 1841–1849 według projektu Dominika Merliniego.

19 Kosieradzki, poz. 232

20 Kosieradzki, poz. 1574.

10. Medalik pamiątkowy z okazji poświęcenia kościoła pw. św. Karola Boromeusza, Jan Bitschan, Warszawa, 1849; srebro, 34 × 25 mm; MHW 30611 / Medal commemorating the dedication of Saint Charles Borromeo Church, Jan Bitschan, Warsaw 1948, silver; 34 × 25 mm; MHW 30611

Medalik dwustronny z uszkiem, owalny.

Awers: kapłan w stroju pontyfikalnym w prawej ręce trzyma palmę, lewą ręką wskazuje kościół. Półkołem w dwóch rzędach napis: NA PAMIĄTKĘ POŚWIĘCENIA KOŚCIOŁA S. KAROLA D. 4 LIST. 1849 / S. KLEMENSIE NAMIESTNIKU CHRY. MÓDL SIĘ ZA NAMI. U dołu w odcinku: W WARSZAWIE. Sygnowany na awersie, poniżej sylwetki świętego: I.B.W.²¹

Rewers: postać świętego klęczącego przed ołtarzem, nad jego głową anioł z mieczem, w tle po lewej stronie wieża Zamku Królewskiego i katedry, po prawej zaś dwie osoby niosące na noszach człowieka. W otoku napis: PRZEPUŚC PANIE PRZEPUŚC LUDOWI TWEMU JOEL. 2:17 NAŚLADUJMY S. KAROLA BOROME.

W grupie obiektów o tematyce szkolnej i oświatowej bogactwem przedstawienia zwraca uwagę wieloelementowa odznaka pamiątkowa Kursu Gracjana Pyrka. Wykształcony w Paryżu (1900 r.) inżynier Gracjan Pyrek, pasjonat stenografii, otworzył w Warszawie około 1905 roku kursy handlowe i języków obcych, które odbywały się przy ul. Świętokrzyskiej 11. Prowadził je jeszcze w okresie okupacji²².

21 T. Rewoliński, *Katalog medali religijnych odnoszących się do kościoła katolickiego we wszystkich krajach dawnej Polski*, Kraków 1887, poz. 1298, s. 64–65.

22 Według ulotki reklamowej zamieszczonej w „Gońcu Częstochowskim” (nr 317 z 18 listopada 1912) kursy, prowadzone także korespondencyjnie, obejmowały naukę buchalterii, rachunkowości, stenografii, języków obcych, kaligrafii, organizacji handlu, korespondencji handlowej. W 1964 r. Irena Bubiń zamieszkała w Warszawie złożyła w sądzie wniosek o odtworzenie świadectwa ukończenia Kursów Pyrka w 1941 r. („Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty”, 1964, nr 8, Warszawa 25 lipca, poz. 90. Ogłoszenia sądowe, s. 268).

11. Odznaka pamiątkowa Kursu Gracjana Pyrka, Stanisław Lipczyński, Warszawa 1911; miedz srebrowa, emalia, złocenie, 39 × 28 mm; MHW 30598 / Commemorative badge for the Gracjan Pyrek Course, Stanisław Lipczyński, Warsaw 1911; silver-plated copper, enamel, gilding, 39 × 28 mm; MHW 30598

Odznaka jednostronna, ażurowa, o nieregularnym kształcie, z gwintem i nakrętką. W dolnej części wypukłe koło imitujące glob ziemski, a na nim monogram: GP [Gracjan Pyrek]. Poniżej wstęga wypełniona niebieską emalią z napisem w języku łacińskim: SCIENTIA ET NEGOTIUM [Nauka i handel]. Pod nią skrzyżowane gałązki laurowa i dębowa. Po lewej stronie globu postać kobiety trzymającej pochodnię (oświata), pod nią retorty chemiczne, w tle fabryki o dymiących kominach. Z prawej strony globu siedzi Merkur, rzymski bóg handlu, zysku i kupiectwa, za nim żaglowiec, na ziemi beczka. Nad globem wypełniona czerwoną emalią tarcza z Syreną, a nad nią korona muralis. U góry odznaki słońce z umieszczoną pośrodku cyfrą: II.

Sygnowana na nakrętce: S. LIPCZYŃSKI / GRAVEUR / VARSOVIE / 149 MARSZAŁKOWSKA²³.

Z organizacją życia miejskiego związane są dwie odznaki. Jedna to odznaka tramwajarzy warszawskich, druga zaś bardzo rzadka odznaka jubileuszowa Warszawskiej Straży Pożarnej.

²³ Rzymska II może oznaczać ukończenie kursu z drugą lokatą bądź drugi rok ich prowadzenia. Kosieradzki, poz. 698, z tym, że na odznace zamiast cyfry II znajduje się data 1911.

12. Odznaka pamiątkowa 75-lecia istnienia Warszawskiej Straży Pożarnej, [Otto Reising], Warszawa 1911; srebro, złocenie, odlew, 33 × 25 mm, niesygnowana; MHW 30595 / Commemorative badge for the 75th anniversary of the founding of the Warsaw Fire Service, Otto Reising, Warsaw 1911; cast silver, gilding, 33 × 25 mm, unsigned; MHW 30595

Odznaka dwustronna z uszkiem i kółkiem, o nieregularnym kształcie, w secesyjnej ramce.

Awers: pośrodku nałożony złożony hełm strażacki, u góry data: 1836, u dołu w wiązance liści laurowych: 1911.

Rewers: w owalu utworzonym z poczwórnie złożonej linki strażackiej napis w języku rosyjskim: ВАРШАВСКАЯ / LXXV / ПОЖАРНАЯ / КОМАНДА²⁴

Dwa ostatnie obiekty w kolekcji to medalik religijny, pamiątka z Kalwarii Paławskiej, powstały przed 1869 rokiem w zakładzie specjalizującego się w tego typu wyrobach Jana Bitschana (Długa 47, 51)²⁵ oraz unikatowy medal wybity w zakładzie Feliksa Kasprzykiewicza (Miodowa 6) z okazji srebrnego wesela Emila Wedla (1841–1919) i Eugenii z Bohmów (1853–1921). W prezencie ślubnym Emil Wedel otrzymał od ojca rodzinne przedsiębiorstwo, najstarszą na ziemiach polskich fabrykę czekolady.

24 Kosieradzki, poz. 1916.

25 Medalik dwustronny, owalny z uszkiem, brąz srebrzony, 11 x 18 mm. Awers: postać Matki Boskiej z Dzieciątkiem w lewej i berłem w prawej ręce. Głowy obojga w koronach otoczonych promienistymi aureolami i gwiazdami. Dzieciątko trzyma globus zwieńczony krzyżykiem. W otoku napis: MATKA BOSKA KALWARYJSKA. Rewers: monogram Maryi i napis otokowy: PAMIĄTKA Z KALWARYI. Sygnowana na awersie u dołu: „IB”; MHW 30616. Zob. T. Rewoliński, *Medale religijne...*, s. 46, poz. 489.

13. Medal pamiątkowy na 25-lecie ślubu Emila i Eugenii Wedłów, Feliks Kasprzykiewicz, Warszawa 1897; srebro, śr. 35 mm; MHW 30609 / Commemorative medal for the 25th anniversary of Emil and Eugenia Wedel's wedding, Feliks Kasprzykiewicz, Warsaw 1897; silver, diameter 35 mm; MHW 30609

Awers: pośrodku monogram wiązany: EEW, półkolem u góry napis: NA PAMIĄTKĘ SREBRNEGO WESELA. W dolnej części w dwóch rzędach: EMILA I EUGENII / WEDEL.

Rwers: pośrodku okolone gałązkami laurowymi splecione dłonie, a nad nimi liczba XXV. Napis otokowy: W BOGU · MIŁOŚCI I CNOCIE / 1872 - 10 SIERPNIA - 1897.

Sygnowany na awersie u dołu przy rancie: FK²⁶

Podsumowując: zakupiona z dotacji Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz miasta stołecznego Warszawy kolekcja w znaczący sposób wzbogaciła zbiory falerystyczne Muzeum Warszawy. Jest ona unikatowa zarówno pod względem rzadkości występowania tworzących ją obiektów, ich różnorodności tematycznej, jak i poziomu artystycznego. Wieleelementowość, dbałość o detale i precyzja wykonania tych niewielkich obiektów czynią z nich prawdziwe dzieła sztuki i są świadectwem kunsztu ich twórców, obecnie – mimo nowoczesnych narzędzi – nieosiągalnego.

The Popielarski family collection: Warsaw decorations, tokens and honorary medals (mid-1800s to 1930s)

In 2018, thanks to a grant from the Ministry of Culture and National Heritage and the City of Warsaw, the Museum of Warsaw purchased a unique collec-

26 R. Bobrow, *Warszawscy złotnicy...*, s. 134.

tion of 56 decorations, tokens and medals produced in the city's engraving workshops between the second half of the 19th century to the 1930s. The collection had been assembled from the 1960s by three generations of the Popielarski family, who systematically acquired unique items of high artistic value. The main value of the collection lies in its thematic diversity. It documents nearly all domains of Warsaw life. A significant part of the collection is made up of artefacts from World War I. Another large group consists of various medals and badges awarded by Warsaw sports associations. The collection also includes items related to the activities of guilds, economic organisations and schools, or commemorating events like exhibitions, official visits or constructions.

The small, composite, usually silver, gilded or enamelled objects testify to the skill of Warsaw's engraving masters.

Key words: medal, badge, phaleristics, engraving